

Dvoj pohled

Pravda fikce

Film Orsona Wellese *F JAKO FALZIFIKÁT* je filmový esej kombinující scény dokumentární (resp. dokumentárně působící) se scénami inscenovanými (vždy ovšem velmi přiznaně inscenovanými). Tématem filmu jsou padělky, podvody a mystifikace, jinak řečeno tvorba iluzí. Welles na jednu stranu nevnučuje jediné stanovisko a nahlíží téma filmu z mnoha úhlů, nechává konečný verdikt na úvaze diváka, na straně druhé ovšem předestírá poměrně jasně vlastní názor na věc, předznamenáný už tím, že se hned na počátku filmu sám označí za kouzelníka, šarlatána. Padělky a mystifikace, které Welles zajímají a jejichž existenci svým filmem v podstatě radostně obhazuje, jsou především ty, které jsou nějakým způsobem tvůrčí – trik stojící v jejich základu se ukazuje být čímsi produktivním, „oklamání“ diváka je vzápětí vyváženo tím, že je mu umožněno zažít něco nečekaného, zábavného, působivého.

Kouzelnictví se tu stává metaforou kinematografie či umění vůbec – ať už se jedná o kouzelnické číslo, vymyšlený příběh, nebo (padělaný) obraz, v jejich základě nacházíme vždy iluzi, okouzlení diváka, vznik nového – aťsi imaginárního, „neskutečného“ – výjevu, zážitek „nemožného“... Welles nabízí pohled zbavený falešných předsudků, pohled, který je ochoten těšit se i z padělků, pojímaných jako radostná multiplikace (krásy, života, světa), která ničemu neubližuje. Jak říká padělatel obrazů Elmyr de Hory v jedné scéně v souvislosti s Modiglianem, kterého právě kreslí: „Když přidáme několik obrazů, několik pláten, tak to jeho dílo nezničí.“

Na začátku filmu se objeví titulek: „Vše v tomto filmu je založeno na dostupných faktech.“ Mohlo by se zdát, že takováto věta slibuje, že vše v onom filmu bude pravdivé, reálné – to je ovšem omyl. Zmíněná věta odhaluje podstatný mechanismus klamání: ona sama je naprosto pravdivá, „klam“ přináší až sám divák, jeho nesprávná interpretace. Fakta samotná – jež nám jsou slibována – jsou totiž vlastně vždy správná, pravdivá, nesprávnou se ukazuje být vždy až jejich interpretace, to, co je na jejich základě vystavěno. Tento mechanismus oklamání, který tato věta odhaluje jak svým obsahem, tak svým působením (mylnou interpretací, kterou může díky své chytré formulaci vyvolat), postupně objevujeme u mnoha dalších případů podvodů – od kouzelnického triku založeného na ochotě diváka nechat se oklamat, ačkoli dobře ví, že jde o trik, až po obraz-padělek, který je stvrzen coby originál ani ne tak samotným padělatelem jako spíše odpovědnými institucemi – galeristy, věhlasnými muzei, stručně znalci... „Když se ty obrazy dostanou do muzea, stanou se z nich nakonec originály,“ směje se Elmyr. Sama existence padělků závisí paradoxně na tom, že existují experti, kteří je mylně označují za originály.

Ukazuje se tak, že sama otázka po tom, zda je něco „pravé“ či „falešné“ je často špatná: jednak bude vždy nutně existovat určité procento případů, kdy to nedokážeme určit,

resp. zmýlíme se, jednak nás odvádí od otázky podstatnější, a sice zda je ono konkrétní dílo samo o sobě dobré, či špatné. Jméno autora nemůže být nikdy jedinou zárukou hodnoty díla. Uměním mohou být stejně dobře padělky (odhalené i neodhalené) či díla „bez autora“ (Welles mluví třeba o „anonymní slávě“ katedrály v Chartres) – skutečný nemusí být autor, ale samo umění.

Otázka možnosti rozpoznání hranice mezi „skutečným“ a „falešným“ a jejího významu, jež je tématem filmu, je kladena i skrze samotný esejistický žánr filmu umožňující znepokojivé balancování na hraně fikce a dokumentu. Problém definice a odlišení hraného a dokumentárního filmu, jenž dodnes trápí některé filmové teoretiky a historiky, staví Welles jako špatně položený a na základě filmu samého každopádně neřešitelný. Ačkoli nás jako diváky Welles „napálí“ tím, že nepozorovaně přejde od dokumentu k fiktivnímu příběhu, což na závěr filmu poťouchle prozradí, neučiní tak prostřednictvím nějaké očividné lži, naopak jeho film je až vzácně „pravdivý“. Dokonce i ve scénách, jež se posléze ukáží jako fiktivní, vlastně nikdo doopravdy nehraje, nejsou tu herci předstírající, že by byli někým jiným, než jsou, není tu zobrazován uzavřený a jakoby autonomní svět fikce, nevzniká onen slavný „dojem reality“ – Welles a Oja Kodar příběh pouze vyprávějí, zůstávajíce ovšem stále zároveň sami sebou, „svět“ vyprávěného příběhu je pouze implikován vyprávěním a občasnými obrazovými fragmenty nezastírajícími ovšem nijak svou umělost, „rekonstruovanost“ (Oja jdoucí na pláž je filmována, jak víme, až poté, co se samotný příběh udál; Picasso je znázorněn pouhou fotografií atd.). Čistá fikce tu vzniká na základě vpravdě dokumentárních, „pravdivých“ záběrů. Dokument je přitom na druhé straně odhalován jako něco odvislého od manipulace (viz scéna, v níž je Oja Kodar vyslána v minisukni do ulic, zatímco dva kameramani natáčejí skrytou kamerou chtivé pohledy otáčejících se mužů, které ji provázejí – ačkoli nikdo „nehraje“, celá situace je od počátku zinscenovaná) či od tvůrčího vidění (ačkoli je film sestaven z dokumentárních záběrů, je výrazně „autorským“, jasně ukazuje nejen stanovisko, ale kupříkladu i originální filmový styl svého tvůrce).

Uchvacující na tomto filmu není nakonec ani tak jeho „obsah“ (ač chytrý a zábavný), ale jeho formální stránka – bleskurychlá montáž vytvářející elegantně plynulý proud obrazů a myšlenek; všeprostopující hudebnost dodávající filmu lehkovážnou, ale zároveň i strhující atmosféru; jakoby minimalistická, ale přitom nápaditá režie stavějící na fragmentech a náznacích, zapojení divákovy imaginace. Skrze svou vlastní magii odhaluje styl tohoto filmu samotný princip „okouzlení“, to, na čem je jakékoli kouzlo založeno – na rytmu (viz rychlost a zároveň dokonalá plynulost gesta; šarmantní hudebnost, jež odvádí pozornost) a na neznatelnosti přechodů (viz montáž a dvojexpozice umožňující vytvářet v mžiku nejrozmanitější falešná připojení, a to na základě rychlosti a omamné fascinace, kterou vyvolávají právě tehdy, když odkrývají ve své nepostřehnutelnosti, ve svých tušených mezerách, „neviditelné“).

Helena Bendová

F jako falzifikát
(F for Fake)

François Reichenbach, 1973 (Francie/Německo/Írán)

Režie: Orson Welles. **Scénář:** Orson Welles, Oja Kodar. **Kamera:** Christian Odasso, Gary Graver. **Střih:** Marie-Sophie Dubus, Dominique Engerer. **Hudba:** Michel Legrand. **Produkce:** François Reichenbach. **Účinkují:** Orson Welles, Oja Kodar, Elmyr de Hory, Irving Clifford, Joseph Cotten ad.